

Van Bakel-Gemert tot Gemert-Bakel

Ad Otten

De gemeente Bakel c.a. gebruikte als argument tegen de gemeentelijke fusie met Gemert dat er nauwelijks een band bestond tussen beider gemeenten. Tot op zekere hoogte hadden de Bakelnaars daarin gelijk. En Gemertenaren kwamen toch alleen in Bakel omdat ze naar Helmond moesten en het wachten voor de Beekse bruggen zat waren? Niet dan?

Hoe het ook zij, in het verleden lag dat anders. De band die Gemert met Bakel had was veel en veel hechter dan met welke andere omliggende gemeente ook. In dit artikel gaan we heel ver terug in de tijd en zetten alles nog eens op een rijtje.

Bakel-Gemert tot 1437

Tot 1437 maakte Gemert deel uit van de oerparochie Bakel en elke rechtgeaarde Bakelnaar weet daar dan richting Gemert meesmuilend aan toe te voegen dat historisch gezien de nieuwe gemeentenaam eigenlijk Bakel-Gemert en niet Gemert-Bakel had moeten luiden. Verderop in dit artikel zullen we nog zien dat al bij de losmaking van Gemert uit de parochie Bakel, Gemert een stuk groter was, meer inwoners telde, en dat in 1437 de interlokale verhouding definitief werd omgedraaid doordat het 'patronaat' over Bakel op dat moment in Gemertse handen werd gelegd. Maar laten we de ontwikkelingen van na 1437 hier nog even met rust en beginnen bij het begin. Voor de stichting van de parochie Bakel moeten we volgens de gangbare geschiedenis nog een dikke 700 jaar verder terug in de tijd. We moeten daarvoor maar liefst zeven eeuwen overbruggen waarvan we maar heel weinig met zekerheid weten.

Willibrord en Pippijn en de parochie Baclaos

Op 12 december 721 schonk Herelaaf aan bisschop Willibrord ten gunste van de kort tevoren door Herelaaf gebouwde kerk te Baclaos, vijf hoeven. Drie te Baclaos, een te Durninum en een te Fleodrodum. De kerk te Baclaos was toegewijd aan de apostelen Petrus en Paulus en aan de bisschop en martelaar Lambertus. Willibrord himself wordt genoemd als de *custos* (=beheerder) van de kerk. De hier genoemde plaatsen worden in Camps' *Oorkondenboek Noord-Brabant*¹, waarin een afschrift van de schenkingsoorkonde uit 721 is opgenomen, gehouden voor respectievelijk Bakel, Deurne en Vlierden. Volgens een andere in het Oorkondenboek opgenomen bron schonk in 714, de Frankische hofmeier Pippijn van Herstal (voorvader van Karel de Grote) de kerk en het klooster van het Limburgse Susteren aan Willibrord. Voor ons interessant is het feit dat deze laatste schenkingsakte werd opgemaakt te Bagoloso dat de auteur van het Oorkondenboek vereenzelvigd met Baclaos=Bakel.² Met het optreden aldaar van Pippijn van Herstal rijst de ster van Bakel als merovingische villa al tot grote hoogte. Maar dat is nog niet alles. Want vier dagen na de schenking moet Pippijn zijn overleden. De vraag rijst dan meteen, of de *grote* Pippijn, geestelijk verzorgd door *onze* eigenste heilige apostel der Nederlanden, op een Bakels sterfbed heeft gelegen?? De nodige voorzichtigheid is echter geboden bij dergelijke spontaan opwellende fantasieën. In de Grote Winkler Prins (1992) wordt daar in ieder geval anders tegenaan gekeken want die wijst als sterfplaats van Pippijn naar Jupille bij Luik. Onwillekeurig vraag je je dan af of een doodzieke Pippijn zich in vier dagen tijd nog van Bakel naar Luik heeft kunnen slepen? Over mijn schouder wordt al gegrinnikt van: "*Zou Jupille niet een oude vorm van Jodenpeel kunnen zijn?*"³

Maakte Echternach van Baclaos Bakel en Oss?

Of Baclaos/Bagoloso echt Bakel is geweest, is een vraag waar je niet omheen kunt. Albert Delahaye is in zijn publikaties overtuigd van een complete dislokatie van de vaderlandse geschiedenis van vóór het jaar 1000. De door hem opgevoerde alternatieve plaatsen van handeling in Noordwest-Frankrijk, intrigeren in hoge mate, maar 'de deskundigen' zijn blijven

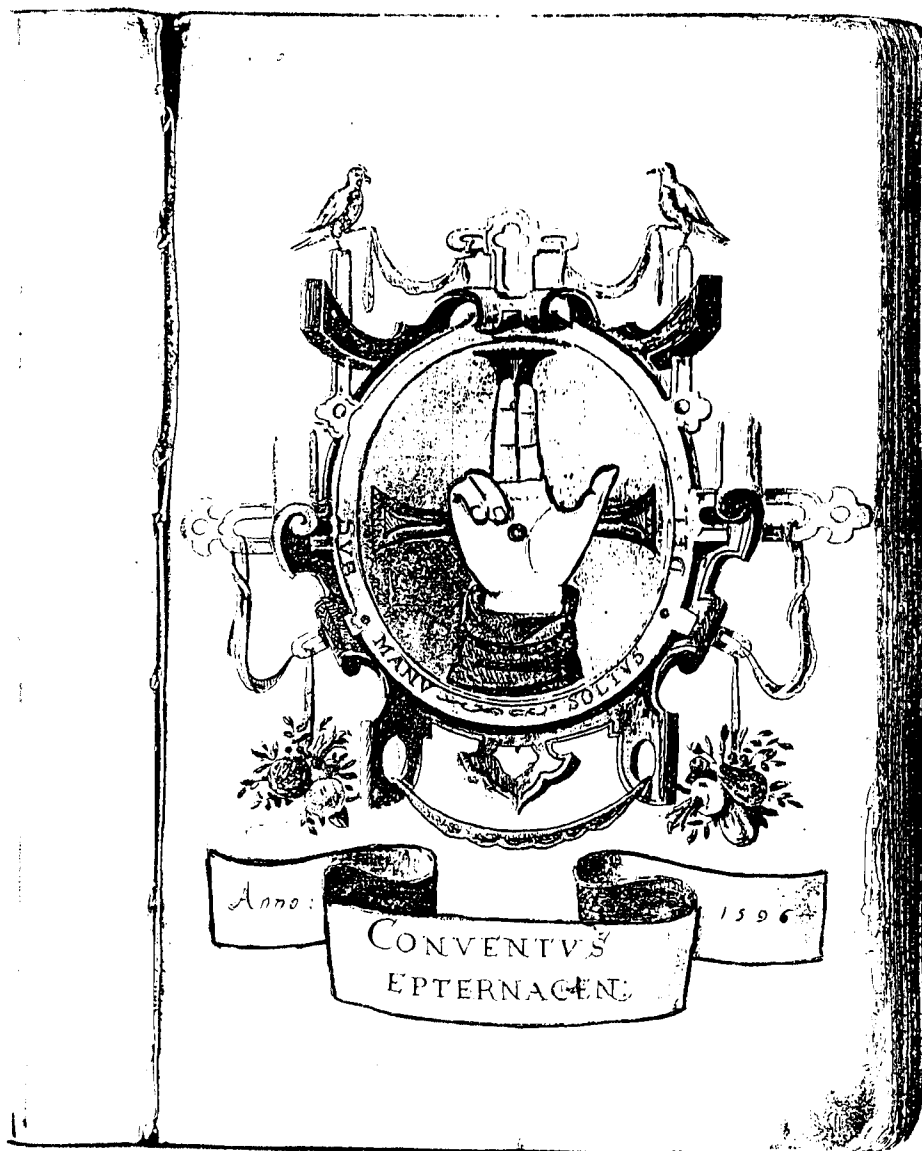
welgeren serieus in te gaan op de vele vraagtekens die zijn opgeroepen. Ondertussen lijken de alternatieven voor Baclaos zeker niet Delahaye's sterkste troeven.⁴ Concreet bewijsmateriaal is uit die vroegste tijden misschien ook niet te leveren. Het bronnenmateriaal is gewoon te schaars. Want wat is er nou helemaal voorhanden?

De originele oorkonden bestaan niet meer. Wel zijn er laat-twaalfde-eeuwse afschriften te vinden in het zogenaamde Gouden Boek van Echternach, het *Liber Aureus Epternacensis*. Er gaapt een tijdsverschil van 4 tot 500 jaar met het echte optreden van Willibrord en Pippijn. En aan de hand van originele archiefstukken begint zich dan pas heel geleidelijkaan het bestaan van Bakel en de omliggende plaatsen af te tekenen.

De rechtsopvolger van Willibrord, te weten de abdi van Echternach, liet door paus Alexander II in 1069 de in lang vervlogen tijden aan Willibrord/Echternach gedane schenkingen bevestigen.⁵ De *schijnbaar originele* pauselijke bulle, die zich bevindt in de Stadtbibliotheek te Trier, wordt gehouden voor een twaalfde eeuwse 'natekening' van een origineel. In de opsomming van goederen komt voor: *Dissina, Durna, Bacle, Os cum ecclesiis et appendiciis suis*, dat Camps houdt voor *Diessen, Deurne, Bakel en Oss met hun kerken en toebehoren*. In *Baclaos* uit (het afschrift van) de oorkonde van 721 blijkt een spatie geslopen. De daardoor ontstane opdeling in *Bacle* en *Os*, is Camps niet ontgaan. Bij elke vermelding van de plaatsnaam Oss als vroegere schenking aan Willibrord/Echternach plaatst hij in het Oorkondenboek een vraagteken.

Ook het *Liber Aureus* van Echternach bevat een afschrift van de pauselijke bul uit 1069. In de goederenlijst zijn daar buiten Oss ten gunste van Echternach nog een viertal 'extraatjes' meer ingebouwd. Opmerkelijk is verder het feit dat de afschrijver (kennelijk voor alle duidelijkheid) niet meer schrijft van *Bacle Os*, maar van *Os, Bacle*. En *Bacle* en *Oss* komen nooit meer samen in de ene plaatsnaam *Baclaos* uit 721. *Oss* is 'gedoemd' om naast *Bakel* een plaats te worden van Willibrord... De bedoeling van de pauselijke bul, die in de loop van de twaalfde eeuw door tenminste twee andere pausen nog eens herhaald wordt kan niet anders zijn dan Echternach in haar vroegere (?) bezit te herstellen.⁶

Wat we van dat geknoei in oude oorkonden moeten denken? Och het is misschien niet eens zo gek om maar gewoon te volstaan met:

Titelpagina van het Leenboek van Echnach - Anno 1596
(Part. Coll.; Kopie in Streekarchief Eindhoven)

Bakel is een heel oude parochie waarvan gezegd wordt dat de heilige Willibrord die heeft gesticht. En dat is misschien nog waar ook.

Echternach: Leenheer van de tienden van Gemert

In de loop van de dertiende eeuw blijkt Echternach er in geslaagd al dan niet vermeende rechten over parochies als die van Bakel en Oss, weer uit te oefenen, al is dat in laatstgenoemde plaats maar mondjesmaat.⁷

De oppervlakte van de parochie Bakel was naar huidige maatstaven enorm. Niet alleen Gemert maar ook het grondgebied van de huidige gemeente Deurne en een deel van het huidige Helmond (Brouwhuis, Rijpelberg, Dierdonk) hoorden tot de parochie Bakel. Uit het eerste kwart van de dertiende eeuw stamt een lijst van hoeven en cijnsen van de abdij Echternach te Bakel en Deurne. Zes hoeven te Bakel en elf te Deurne.⁸ Gemert komt op deze lijst niet voor, waaruit we kunnen concluderen dat er in Gemert geen hoeven van Echternach lagen, maar dat Gemert wel degelijk meetelde in de parochie Bakel blijkt uit een dokument van iets latere datum. Medio dertiende eeuw is er sprake van de zogenaamde *tienden van Gemert* die Echternach verwierf van zekere ridder Gerard van Bakel.⁹ Gemert vormde toen in zekere zin een apart Bakels parochiëel belastingdistrict, dat een bijdrage had te leveren voor het onderhoud van de parochie, haar bezit en haar bedienaren. Die bijdrage werd overigens geleverd via Echternach terwijl als curiosum kan worden gemeld dat uit de tienden van Gemert moest worden bekostigd: *Het dag en nacht laten branden van een ampulla (= olielamp) voor het altaar van Maria in de crypte van de abdij.*¹⁰

In 1270 worden er naast *de tienden van Gemert* ook nog eens *novale tienden van Gemert* in het leven geroepen, die de abt van Echternach, voor (in natura) één mud rogge per jaar (naar de Bakelse maat) in erfpacht geeft aan ridder Diederik van Gemert en zijn nakomelingen.¹¹

Tot in de vijftiende eeuw zien we daarenboven nakomelingen van de autochtone Heren van Gemert in de archieven regelmatig optreden als tiendpachters van niet alleen de tienden van Gemert maar ook van die van Bakel en Deurne.¹²

Werkte de koster/meester van Bakel/Deurne in Gemert?

In het jaar 1270 lijkt Gemert definitief de status gekregen te hebben van een

zelfstandig parochiedeel van Bakel. Alles wijst er op dat toen in het centrum van de Vrije Heerlijkheid de kapel, die in 1437 de eerste parochiekerk van Gemert zal worden, officieel werd ingewijd. Aannemelijk kan worden gemaakt dat het adellijk geslacht Van Gemert van deze kapel de bouwheer is geweest, en dat zij met permissie van Echternach ook zorgdroeg voor het onderhoud en voor de regelmatige bediening van de kapel. Deze Heren van Gemert (die het in de zomer van 1996 opgegraven 'Hooghuis' bewoonden), moeten in de parochie Bakel een stevig woordje hebben meegeblazen. Van *oudsher* bezaten zij bijvoorbeeld het patronaatsrecht van de kosterij van de kerk van Bakel en de kerk van Deurne. En dat was niet mis want de koster, die toen nog priester moest zijn, was in die tijden meestal de figuur die de zielzorgpraktijk waarnam terwijl de eigenlijke pastoor elders vertoefde. Pastoor was indertijd een (vaak lucratief) erebaantje.¹³

Over de rechten tot voordracht van de koster van Bakel werd nog op 4 mei 1400 ten overstaan van een notaris een officieel stuk opgemaakt. Inwoners van Gemert, Bakel en Milheeze getuigden dat *'wijlen Diederik, heer van Gemert, altijd in het bezit is geweest van de patronaatsrechten van de kosterij van de kerk van Bakel en de kerk van Dorne, dat dit recht de heer van Gemert toebehoorde en dat Diederik van Gemert, de huidige bezitter van het (hoog)huis van Gemert, en zijn broers en zusters dit patronaatsrecht geërfd hebben'*.¹⁴

De middeleeuwse koster was een lagere geestelijke, belast met het bijhouden van ondermeer de kerkelijke registers en het geven van onderwijs. Karel de Grote moet al gedictieerd hebben dat aan elke parochie een school verbonden werd. Afgaande op het 'patronaatsrecht' van de Heren van Gemert mag worden aangenomen dat de koster niet in Bakel of Deurne maar bij de kapel te Gemert woonde en werkte, daar onderwijs gaf en voor de Gemertenaren ook instond voor hunne zielzorg.

In de veertiende eeuw ontwikkelde de Gemertse kapel zich tot een pelgrimsoord van betekenis door het bezit van een relikwie van het Heilig Kruis. Vermoedelijk onderging ze ook enige uitbreiding en ze werd al lang *kerk* genoemd voordat ze *promoveerde* tot zelfstandige parochiekerk.¹⁵

Maar ondertussen bleef de Bakelse kerk uiteraard het hart van de parochie. Dat wisten ook de Van Gemerts al moesten ze daar wel eens met de neus op gedrukt worden zoals in 1293. Na een te hoog opgelopen ruzie tussen

ridder Philips van Gemert en de Duitse Orde 'vonniste' een arbitragecommissie dat Philips met twintig van zijn beste vrienden, "in zijn hemd" een omgang moest maken rond de kerk van Bakel en daar een kaars moest offeren.¹⁶

Aanzet om Gemert te maken tot een geestelijk centrum

Na een flink uit de hand gelopen ruzie tussen de autochtone Heren van Gemert en de Duitse ridderorde krijgt na tussenkomst van de hertog van Brabant in 1366 de Duitse Orde de volledige soevereiniteit over Gemert. De "vrijheid" van de internationaal zo machtige ridderorde zal de hertog van Brabant niet onwelgevallig zijn geweest. Het gaf stabiliteit in het grensgebied tussen Brabant en Gelre die regelmatig met elkaar in de clinch lagen. In hetzelfde tijdsbestek treft de hertog voor de Vrije Heerlijkheid Boxmeer een gelijkaardige 'regeling'.

De Duitse Orde moet de onafhankelijke status van Gemert hebben geïnspireerd om hun Commanderie aldaar uit te bouwen tot een regionaal geestelijk centrum. Omstreeks 1400 wordt in het centrum van Gemert, binnen schootsafstand van het hooghuis van hun leenman Diederik van Gemert, begonnen aan de bouw van het kasteel. Tegelijkertijd werden in de Landcommanderij Alden-Biesen plannen gesmeed om *hun* Commanderij Gemert voldoende bestaanszekerheid te verschaffen voor een daar te vestigen convent van ridders en priesters. In 1425 werden de tienden en de patronaatsrechten van Nistelrode en Haren verworven. In de parochie Nistelrode werden kapellen gesticht te Vorstenbosch en Op 't Laar en priesterleden van de Orde werden benoemd tot pastoors en rectors van genoemde parochies en rectoraten. Wereldgeestelijken werden met de directe zielzorg belast, terwijl de Ordepriesters, samen met een riddercommandeur, het eerste convent der Duitse Heren vormden op het kasteel. Dat de Orde naast de soevereine rechten ook de kerkelijke rechten over Gemert zou trachten te verwerven, ligt gelet op het vorengaande in de lijn der verwachtingen.

Stichting van de parochie Gemert

In een oude kroniek van Alden-Biesen staat dat Dirk van Betgenhusen, de tot landcommandeur van Alden-Biesen opgeklommen oud-commandeur van

Gemert, 'zu Rom' het patronaatschap van de parochie Bakel 'erlangte'. Tegelijk verzocht hij om Gemert parochieel te scheiden van Bakel en om in zijn Vrije Heerlijkheid een nieuwe kerk te mogen bouwen. In 1437 gaat iedereen accoord.

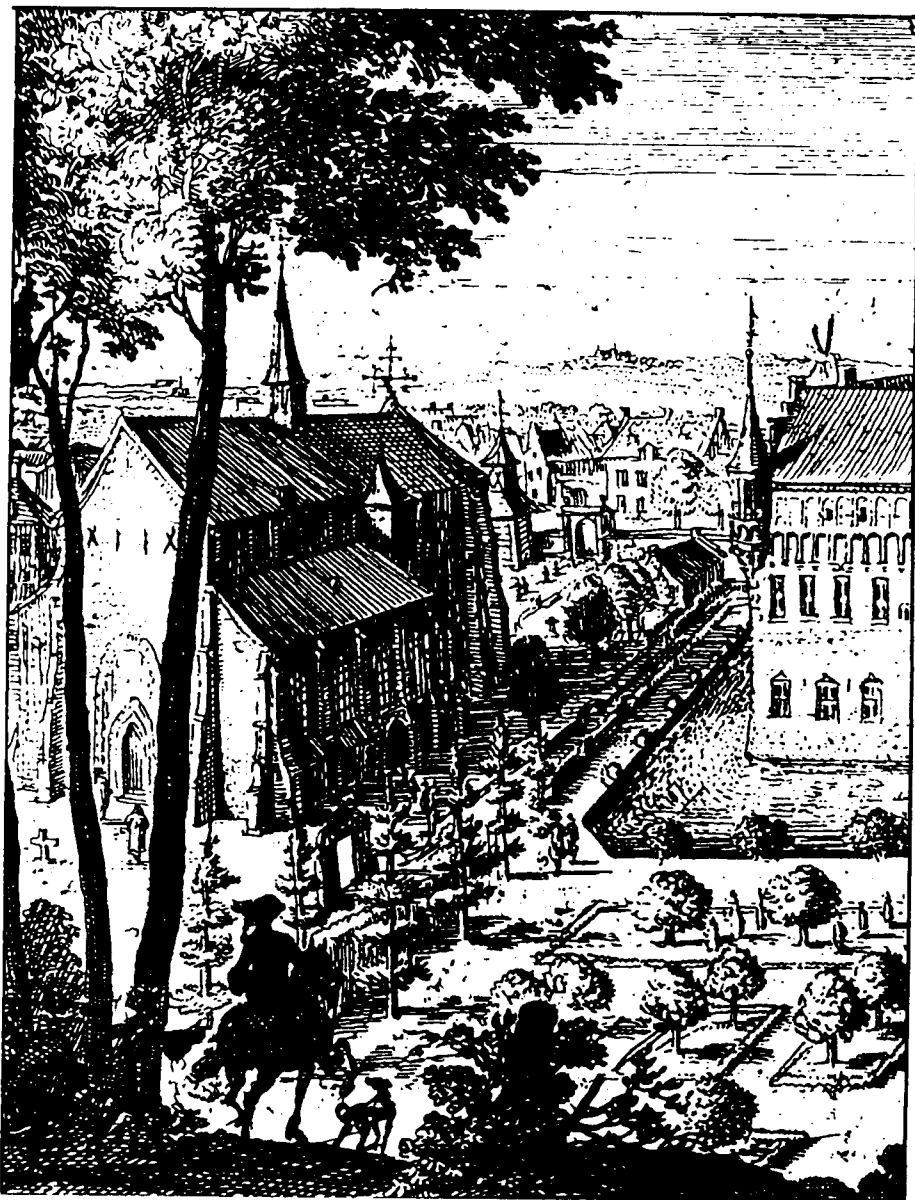
Terwijl er van de eigenlijke stichting van de parochie Bakel eigenlijk helemaal niets bewaard is gebleven, kan van de stichting van de parochie Gemert worden gezegd dat er in ons land maar weinig middeleeuwse parochies zullen zijn die een zo compleet dossier van hun stichting kunnen overleggen.

Naast de met een loden pauszegel bekrachtigde goedkeuring van Paus Eugenius IV, is een keur van oorkonden en notariële akten bewaard, waarin figuren als de bisschop van Luik, de abt van Echternach en de grootmeester van de ridderlijke Duitse Orde hun zegen geven over de stichting.

Naast het kasteel van Gemert staat spoedig de nieuwe parochiekerk in de steigers. In 1445 is het priesterkoor al in gebruik en in 1455 wordt de hele kerk plechtig ingezegend door een wijbisschop van Luik. De patroon van de kerk wordt Sint Jan de Doper terwijl volgens oude parochieregisters Sint Wilbert wordt 'gevierd als mitpatron'.¹⁷

Gemert-Bakel vanaf 1437

Een speciale gezant van de Duitse Orde die in het voorjaar van 1437 naar Echternach reist, verwerft van de abt en deken van het klooster de goedkeuring, dat ook het recht van collatie (dat wil zeggen het recht tot schenking van kerkelijke ambten, met de daaraan verbonden inkomsten) van het rectoraat van de kerken van Bakel en Deurne, na de dood of vrijwillige afstand van de rector (zekere Magister Henricus Raiscop), op de nieuwe rector van de kerk van Gemert zal overgaan. De rector van Bakel blijkt bepaald niet de eerste de beste. Hij is kapitteldeken van de kerk van St. Marie te Utrecht en verder verbonden als 'abbreviator en scriptor' aan de Pauselijke kanselarij te 'Bononia'. De uitkoop van deze heer (met een jaarlijkse lijfrente van 300 Rijnse guldens) wordt voor de Commanderij Gemert weliswaar een kostbare aangelegenheid maar de plannen worden niet meer gewijzigd.¹⁷ Tegelijk met de definitieve bekrachtiging van de parochiedeling tussen Bakel en Gemert vallen de bediening en het onderhoud van de moederkerk te Bakel alsook van de kerk te Deurne voortaan toe aan *de Heren* op het kasteel van Gemert.

Links de parochiekerk van Gemert zoals die in 1455 werd opgeleverd. Rechts de achterzijde van de hoofdburcht van het kasteel (Ets van Romeijn de Hooghe, 1700)

Vermeldenswaard is hier het gegeven dat in deze jaren Gemert qua inwoners al groter was dan Bakel. Bij een in 1438 gehouden haardtelling telt Gemert namelijk 243 bewoonde haardsteden (dat zijn huizen met een stookplaats), tegen Bakel 194. Wanneer we het aantal bewoners per haardstede stellen op vijf dan komen we voor Gemert op een inwonertal van ruim 1200. Opmerkenswaard is verder dat Deurne (inclusief Vlierden) 316 haardsteden telde¹⁸ en dat Deurne nog tot in de negentiende eeuw deel blijft uitmaken van haar moederparochie Bakel.

Overig middeleeuws bezit van Gemert in Bakel

Behalve het in het voorgaande ter sprake gebrachte 'roerende' bezit bezat de Commanderie Gemert ook nog veel onroerend goed in het vroegere Bakel. Elders in deze bloemlezing schrijft Simon van Wetten over de Milheezer visvijver die de commandeur tesamen met de niet te versmaden tienden van Milheeze door koop al verwierf omstreeks 1332. Wiro van Heugten bracht verder in een aflevering van Gemerts Heem in 1990 al eens uitgebreid de Duitsordens bezittingen te Esp, Grotel, Dierdonk en Rijpelberg onder de aandacht.¹⁹ De twee laatstgenoemde goederen kwamen tengevolge van de Helmondse annexatie op 1 januari 1968 weliswaar buiten de gemeentegrenzen van Bakel te liggen, maar dat neemt niet weg dat ze van oorsprong Bakels zijn. Wanneer we ook nog melden dat op het eind van de zestiende eeuw de Commanderie Gemert de patronaatsrechten verwierf over het nu eveneens Helmondse maar van origine Bakelse Brouwhuis, dan wordt duidelijk hoe omvangrijk het Gemertse Commanderie-bezit in Bakel eigenlijk wel was. Het zal daarom niemand verwonderen dat de Commanderie ook gerechtigd was in de Bakelse Peel en dat omgekeerd de hoevenaren op Bakelse ordensgoederen ook gebruik mochten maken van de gemene gronden van Gemert.

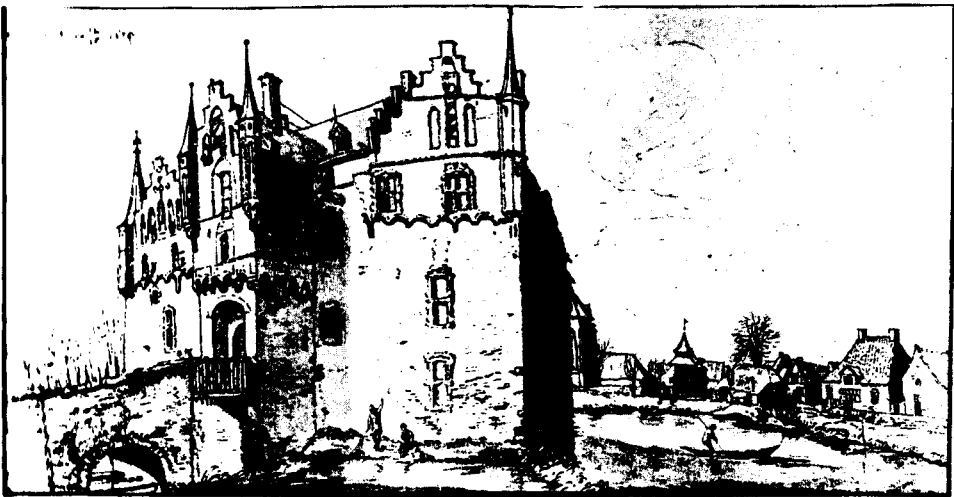
Stervend in de armen van een Bakels lief?

In de roerige tijd van de reformatie en de daaropvolgende periode van de Tachtigjarige Oorlog kwamen de kerkelijke rechten van de Commanderie over Bakel en Deurne onder druk. Uit een in het archief van het Bisdom 's-Hertogenbosch berustende brief van P. Richardot, abt van Echternach, valt op te maken dat bij vonnis van de Raad van Brabant in 1566, het door de

Tot Gemert.

Heer Goedhart van Aer
Commandeur van Gemert als
Kerkevooght lant der stante Comanderij
heeft te leuen ontfangen den dach den
desen vander tiende van Baeckel
vnde d'achtich dach den bepoentich
vdt van trouwden den vijf Septembis
1571

Den dach den
gedecet van
t'vinder tot
Baechel.

Hoven: Inschrijving in 1571 van Heer Goedhart van Aer, commandeur van Gemert, als kerkenman van Echternach voor "den derten gedeelte vander tiende van Baeckel".
(Onder: Vooraanzicht hoofdburcht Comanderij Gemert, december 1675.

Commanderije Gemert 'gemeend recht' over de kerken van Bakel en Deurne haar werd ontzegd.²⁰ Dit gegeven stemt overeen met de anteceden- ten van de laatste bekende Duitsordensheer die de kerk van Bakel als pastoor 'bestierde'. Dat was Heer Jasper Moers. Hij werd in 1534 benoemd tot vicarius perpetuus in de kerken van Bakel en Deurne, maar in de Gemertse schepenprotokollen heette dat gewoon pastoor van Bakel en Deurne. Heer Jasper behield deze functie minstens tot 1558, tot welk moment hij ook optrad als stadhouder en loco-commandeur van Gemert. Omstreeks 1570 moet Jasper zijn gestorven. Hij liet twee bastaardkinderen na en curieus is het detail dat hij halverwege Gemert-Bakel op de hoeve Esp op zijn "dootbedde" lag.²¹ Welk mooier slot is denkbaar voor de patronaats- relatie Gemert-Bakel: De vice-commandeur van Gemert, tevens vice-pastoor van Bakel, die halverwege Gemert-Bakel sterft in de armen van zijn Bakelse lief?

Commandeur bleef de Bakelse kerk onderhouden

Ook al verloor de Commanderije van Gemert het patronaatsrecht over Bakel en Deurne, de commandeur bleef voor een derdedeel van de tienden van Bakel (alsook voor de tienden van Milheeze) wel leenman van de Abt van Echternach . Met de Tachtigjarige Oorlog breken voor de Rooms-katholieke kerk in deze streken beroerde tijden aan en dat wordt er met de Vrede van Munster in 1648 niet veel beter op. Het behoeft nog heel veel onderzoek, maar het is misschien wel dankzij de rechten en plichten die de Commande- rije Gemert jegens Bakel gedurende de zeventiende en achttiende eeuw behield, dat bijvoorbeeld de Bakelse kerk de Generaliteitsperiode tot aan de Franse Tijd heeft kunnen overleven. Want aan de tiendrechten van de Commanderije was ook een onderhoudsplicht voor de Bakelse kerk gekoppeld. Naar het onderhoud en de wederwaardigheden van de Bakelse kerk in de Generaliteitsperiode moet nog verder onderzoek worden gepleegd maar uit een op 11 december 1713 te Helmond opgemaakte notariële akte '*Over den opbouw vant affgebrande choor der kercke van Baeckel*' citeren we hier alvast:

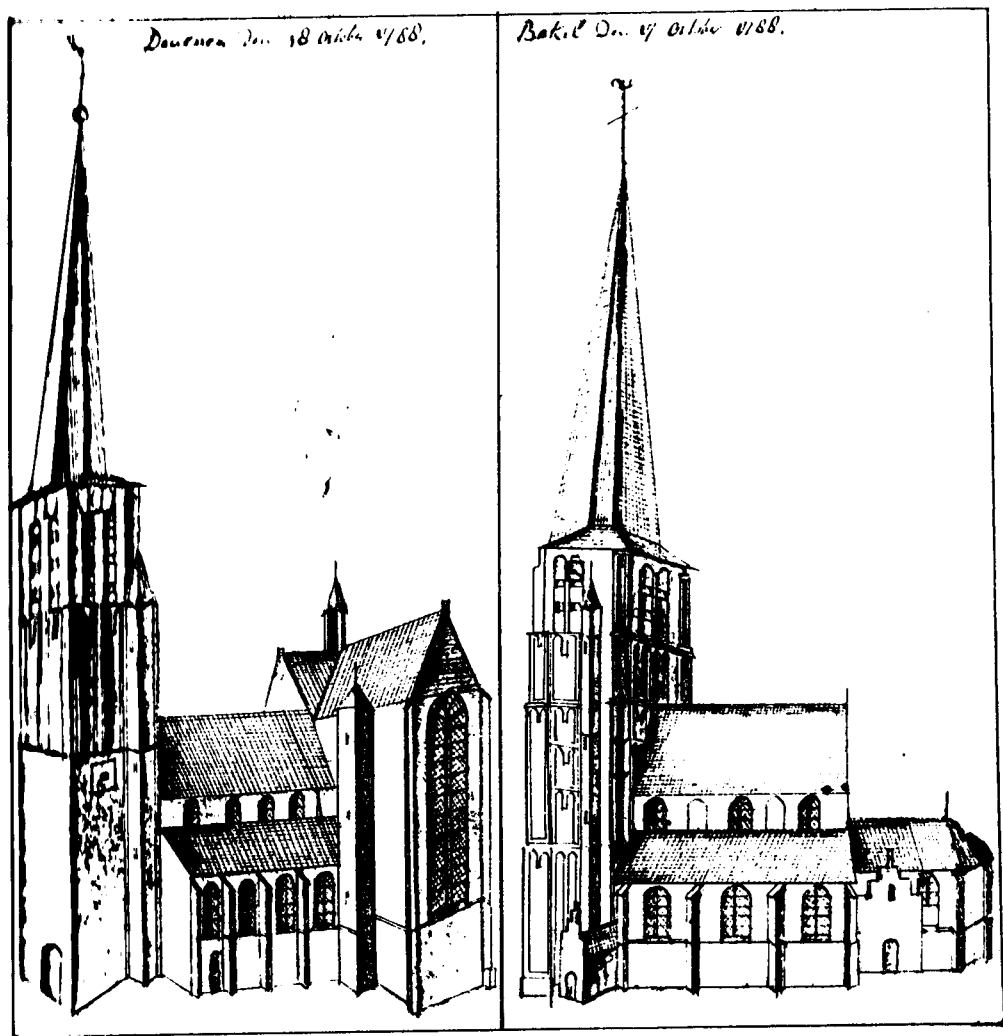
*'dat den Commanderij van Gemert belooft (...) het affgebrande choor der kerck van Baeckel, in voegen en manieren als tselve voor desen is geweest, binnen den tijt van een jaar van dato dese, te sullen opbouwen en repareeren...'*²²

Commanderij Gemert 'gemeend recht' over de kerken van Bakel en Deurne haar werd ontzegd.²⁰ Dit gegeven stemt overeen met de anteceden-ten van de laatste bekende Duitsordensheer die de kerk van Bakel als pastoor 'bestierde'. Dat was Heer Jasper Moers. Hij werd in 1534 benoemd tot vicarius perpetuus in de kerken van Bakel en Deurne, maar in de Gemertse schepenprotokollen heette dat gewoon pastoor van Bakel en Deurne. Heer Jasper behield deze functie minstens tot 1558, tot welk moment hij ook optrad als stadhouder en loco-commandeur van Gemert. Omstreeks 1570 moet Jasper zijn gestorven. Hij liet twee bastaardkinderen na en curieus is het detail dat hij halverwege Gemert-Bakel op de hoeve Esp op zijn "dootbedde" lag.²¹ Welk mooier slot is denkbaar voor de patronaats-relatie Gemert-Bakel: De vice-commandeur van Gemert, tevens vice-pastoor van Bakel, die halverwege Gemert-Bakel sterft in de armen van zijn Bakelse lief?

Commandeur bleef de Bakelse kerk onderhouden

Ook al verloor de Commanderij van Gemert het patronaatsrecht over Bakel en Deurne, de commandeur bleef voor een derdedeel van de tienden van Bakel (alsook voor de tienden van Milheeze) wel leenman van de Abt van Echternach . Met de Tachtigjarige Oorlog breken voor de Rooms-katholieke kerk in deze streken beroerde tijden aan en dat wordt er met de Vrede van Munster in 1648 niet veel beter op. Het behoeft nog heel veel onderzoek, maar het is misschien wel dankzij de rechten en plichten die de Commande-rij Gemert jegens Bakel gedurende de zeventiende en achttiende eeuw behield, dat bijvoorbeeld de Bakelse kerk de Generaliteitsperiode tot aan de Franse Tijd heeft kunnen overleven. Want aan de tiendrechten van de Commanderij was ook een onderhoudsplicht voor de Bakelse kerk gekoppeld. Naar het onderhoud en de wederwaardigheden van de Bakelse kerk in de Generaliteitsperiode moet nog verder onderzoek worden gepleegd maar uit een op 11 december 1713 te Helmond opgemaakte notariële akte '*Over den opbouw vant affgebrande choir der kercke van Baeckel*' citeren we hier alvast:

*'dat den Commanderij van Gemert belooft (..) het affgebrande choir der kerck van Baeckel, in voegen en manieren als tselve voor desen is geweest, binnen den tijt van een jaar van dato dese, te sullen opbouwen en repareeren...'*²²

De kerken van Bakel (rechts) en Deurne (links). Getekend door landmeter Hendrik Verhees in 1788 (Archief Paters Capucijnen 's-Hertogenbosch)

Als 'toetje' nog een citaat uit een contract van 27 januari 1723 tussen de Duitse Orde en de regenten van Bakel over het hergieten van een klok, die in Bakel bekend staat als *'de commandeursklok'*. Overeengekomen wordt

'dat (voor) het vergieten van deselve clock (...) wegens den commandeur van Gemert ten respecte van de tiende van Baeckel eens gegeven sal worden de somme van eenhondert ende twintigh guldens, en dat off het quaeme te gebeuren dat dieselve clock in toecomende tijt quam te bersten soodanighe dat die vergoten moest worden, dat alsdan wegens de commanderij ten respecte van de tiende van Baeckel, gegeven sal worden de somme van 60 gulden, gelijk oock bij vervolgh soo menigmaal deselve clock vergooten moet worden'.²³

Tot zover!

Er valt nog veel meer te vertellen binnen het kader van dit artikel. Maar omdat nog een heleboel nader onderzoek nodig is laat het vervolg van dit artikel nog een tijdje op zich wachten.

NOTEN:

1. H.P.H. Camps, Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312, deel 1, De Meierij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert) Eerste stuk (690-1294), 's-Gravenhage 1979, blz.11-13 (oorkonde d.d. 12-12-721).
2. idem, blz.10-11 (oorkonde d.d. 12-12-714)
3. Grapje?
4. A. Delahaye, Holle boomstammen - De historische mythen van Nederland ontleend aan Frans-Vlaanderen, Tournehem/Zundert, 1980. (blz.391: Baclaos = Bailleulval of Bailleulmont op 13 à 14 km ten zuiden van Atrecht; blz. 396: Durninum = Douvrin 14 km oost van Béthune; blz.397: Fleodredum = Flêtre op 12 km zuidoost van Cassel)
5. Camps, a.w., blz.48-50 (oorkonde d.d. 6-5-1069)
6. idem, blz.83-84, 97-98
7. Er zijn geen directe bronnen die weergeven hoe dat proces zich voltrok. In het Oorkondenboek van Noord-Brabant vinden we tal van conflicten met de oude lokale elite. Nieuwe heren, als de hertog van Brabant en op veel beperkter schaal wellicht ook nog de Duitse ridderorde, die in dezelfde eeuw op het Noordbrabants toneel verschijnen moeten bij de erkenning van Echternach een belangrijke rol hebben gespeeld.
8. Camps, a.w., blz.203-206
9. idem, blz.406-408
10. Vgl. A. Otten, De vestiging van de Duitse Orde te Gemert 1200-1500, Gemert 1986, blz.47 e.v.

- 11 Oorkonde van mei 1270; Camps, a.w., blz.409-410; C. Wampach, Urkunden- und Quellenbuch zur Geschichte der altluxemburgischen Territorien bis zur burgundischen Zeit, Band 8, Urkunde 140; Vertaling in Oorkondenboek van Gemert, losbladige uitgave van Heemkundekring Gemert, 1981.
- 12 Rijksarchief 's-Bosch - Schepenprotokollen van 's-Hertogenbosch R1181 folio 231v (17-7-1399); 22-4-1417 en 26-4-1417 f.158v-160v; Uit de protokollen van 1435/1436 ten slotte f.193.
- 13 A..J.A. Bijsterveld, Laverend tussen Kerk en wereld 1400-1570, Amsterdam 1993.
- 14 Rijksarchief 's-Bosch - Inventaris Kommanderije Archief Gemert registnrs. 111,112,113.
- 15 In een Bossche schepenprotokol van 1430/1431 is sprake van een oude last betreffende het onderhoud van een 'vac' in de kerk van Gemert (BP-register van 1430/1431 folio 122.
- 16 Vgl. A. Otten, a.w., blz.53.
- 17 idem, blz.112-125; 131-134
- 18 Vgl. H. Giebels, Georgius Macropedius 1487-1558, Gemert 1978, blz.7,18
- 19 W. van Heugten, Bezittingen van de Commanderij Gemert te Bakel, Gemerts Hoem 1990 blz. 115-128
- 20 Aldus: L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch, 5 dln., St. Michiels-Gestel 1870-1876; (Onder: Parochie Bakel)
- 21 Rijksarchief 's-Hertogenbosch - Rechterlijk Archief Gemert R105 akten dd 26-2-1546 en 15-11-1548; R107 f.44v en f.88; R110 f.191v.
- 22 Rijksarchief 's-Hertogenbosch - Inventaris Kommanderije Archief Gemert, Hfdst.IX, invnr. 1a.7.
- 23 idem, Hfdst.IX, invnr. 1a.8.